

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

THE DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN UKRAINE AND ITS IMPACT ON CIVIL-LAW RELATIONS

Єрмак О.О., д.ю.н.,

професор кафедри публічного управління, адміністрування та права

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Скрильник О.О., к.ю.н.,

доцент кафедри публічного управління, адміністрування та права

Національний університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Свириденко А.В., студент II курсу

Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

У статті досліджується актуальна тема розвитку електронної комерції в Україні та її вплив на цивільно-правові відносини. Автори проаналізували нормативно-правові акти, які регулюють відносини в сфері електронної комерції та звернули увагу на прогалини в правовому регулюванні в зазначеній сфері. Здійснено акцент на розвиток електронної комерції, оскільки збільшується кількість транзакцій, які здійснюються в електронному вигляді, та розширюється коло учасників електронного ринку. Проаналізовано визначення електронної комерції за національним законодавством України, законодавством США та поняття електронної комерції, що подано в Директиві ЄС 2003/31/ЄС.

Досліджено основні тенденції ринку електронної комерції України. Розглянуто види і форми здійснення електронної торгівлі, зокрема ті що визначені Комісією ООН з права міжнародної торгівлі. Виділено, що одним із основних елементів змін в цивільному законодавстві, що виникли у зв'язку з розвитком електронної комерції є електронний підпис та його юридичне визнання. Окреслено основні переваги використання електронного цифрового підпису, зокрема щодо здійснення електронних транзакцій без необхідності фізично знаходитися на місці їх проведення, наприклад стати клієнтом банку передавши свої персональні дані в електронній формі та підтвердивши їх електронним підписом в системі BankID.

Крім того, в статті було встановлено, що деякі категорії електронної комерції, наприклад, віртуальні валюти, не регулюються чинним законодавством, що може призвести до правових ризиків для учасників електронного ринку. Приділено увагу питанню, що стосується договірних права та впливу смарт-контрактів на розвиток даного інституту права.

Так як одержані результати дослідження свідчать про те, що сфера електронної комерції, як частина економіки, продовжить розвиток та відбуватимуться зміни та розвиток у формах взаємодії покупців і продавців у форматі онлайн і надалі. Наголошено на важливості постійно аналізувати та вдосконалювати законодавство, яке буде спрямовано на покращення регулювання та гарантування безпеки суб'єктів підприємницької діяльності електронній комерції та інших суб'єктів.

Ключові слова: електронна комерція, електронна торгівля, смарт-контракти, електронний підпис, суб'єкти електронної комерції.

The article examines the current topic of the development of e-commerce in Ukraine and its impact on civil-law relations. The authors analyzed the legal acts that regulate relations in the field of electronic commerce and drew attention to the gaps in legal regulation in the specified field. Emphasis is placed on the development of e-commerce, as the number of transactions carried out electronically increases and the circle of participants in the electronic market expands. The definition of electronic commerce according to the national legislation of Ukraine, the legislation of the USA and the concept of electronic commerce presented in the EU Directive 2003/31/EC have been analyzed.

The main trends of the e-commerce market of Ukraine were studied. The types and forms of electronic trade are considered, in particular those defined by the UN Commission on International Trade Law. It was highlighted that one of the main elements of changes in civil legislation that arose in connection with the development of electronic commerce is the electronic signature and its legal recognition. The main advantages of using an electronic digital signature are outlined, in particular with regard to conducting electronic transactions without the need to be physically present at the place of their execution, for example, becoming a bank client by transferring personal data in electronic form and confirming them with an electronic signature in the BankID system.

In addition, the article found that some categories of e-commerce, such as virtual currencies, are not regulated by current legislation, which can lead to legal risks for e-market participants. Attention is paid to the issue related to contract law and the impact of smart contracts on the development of this institution of law.

As the results of the study indicate that the field of e-commerce, as a part of the economy, will continue to develop and there will be changes and development in the forms of interaction between buyers and sellers in the online format and in the future. The importance of constantly analyzing and improving the legislation, which will be aimed at improving regulation and guaranteeing the security of e-commerce business entities and other entities, is emphasized.

Key words: e-commerce, e-trade, smart contracts, electronic signature, subjects of electronic commerce.

Постановка проблеми. Під впливом масового поширення та розвитку Інтернет-мережі та Інтернет-технологій, а також діджиталізації як суспільства, так і держави в Україні, в останні роки ми можемо спостерігати стрімкий розвиток електронної комерції. Окрім цих факторів важливу роль на розвиток електронної комерції відіграли Covid-19 та повномасштабне вторгнення рф на територію України. Відповідно до вказаних фактів, є необхідність у детальному аналізі та дослідженні правового регулювання електронної комерції, процесів, що пов'язані з такою діяльністю та їх вплив на цивільно-правові відносини.

Метою статті є виокремити та проаналізувати основні елементи електронної комерції, дослідити існуючі проблеми правового регулювання електронної комерції в сфері цивільного права, тим самим сформувавши пропозиції з удосконалення діючого законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі теоретичними та практичним аспектами дослідження проблематики електронної комерції займалися такі науковці, як О. Андронік, А. Воронін, І. Балабанов, Д. Белл, Л. Герстнер, Г. Дункан, Д. Еймор, В. Звасс, М. Кастельс, Л. Клімченя, О. Кобелев, Д. Козьє, А. Сам-

мер, І. Стрелець, Л. Пономаренко, О. Сазонець, І. Свидрук, В. Христіановський, О. Шалева, І. Верес, Г. Ярега, А. Іванов, Л. Березовська, А. Кириченко та ін.

Вклад основного матеріалу. Електронна комерція виникла в результаті широкого використання Інтернету в 1990-х роках, коли такі компанії, як Pizza Hut, Amazon, eBay і Intershop, стали одними із перших в сфері онлайн-покупок. Під електронною комерцією розуміють будь-яку комерційну діяльність з використанням електронних інформаційних технологій. Це також може конкретно стосуватися покупки або продажу товарів або послуг в Інтернеті. Законодавство України визначає електронну комерцію як операції, що приносять прибуток шляхом віддаленого використання інформаційно-комунікаційних систем, створюючи майнові права та обов'язки.

Науковці та автори надали два значення терміну електронної комерції. Перше, в широкому сенсі, значення охоплює будь-яку економічну діяльність, яка використовує електронно-інформаційні технології. Друге значення є вузьким сенсом терміну і визначає електронну комерцію як підприємницьку діяльність, що стосується купівлі або продажу товару чи послуг в мережі Інтернет, тобто це значення ототожнює терміни «електронна комерція» та «електронна торгівля»[1].

В Законі України «Про електронну комерцію»[2] подається два визначення термінів – одне це «електронна комерція», а друга це «електронна торгівля» обидва відображують думку авторів і науковців. В першому терміні відображається наукове бачення широкого сенсу електронної комерції, а в другому вже вузьке значення.

Пункт 1 ч. 1 ст. Закону України «Про електронну комерцію» проголошує що електронна комерція це відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру.

В міжнародному праві даються такі визначення цьому терміну, зокрема:

1. В США в Code of Federal Regulation в PART 609 ELECTRONIC COMMERCE в розділі §609.925 Definitions в пункті С дається таке визначення: Електронний бізнес (E-business) або електронна комерція (E-commerce) означає купівлю, продаж, виробництво або роботу в електронному середовищі [3];

2. В ЄС в Директиві 2003/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce') дається таке визначення: Електронна комерція – це визначення охоплює будь-які послуги, які зазвичай надаються за винагороду, на відстані, за допомогою електронного обладнання для обробки (включаючи цифрове стиснення) і зберігання даних, а також за індивідуальним запитом одержувача послуги [4].

Суб'єктами електронної комерції є будь-які фізичні або юридичні особи, що беруть участь у процесі купівлі-продажу товарів, послуг або цифрового контенту через Інтернет. В список суб'єктів електронної комерції входять такі:

– Продавці – особи, які продають товари або послуги через Інтернет, можуть бути як фізичними особами, так і юридичними особами, які ведуть свій бізнес в Інтернеті.

– Покупці – особи, які купують товари або послуги через Інтернет, можуть бути як фізичними особами, так і юридичними особами, які купують для свого бізнесу.

– Платіжні системи – компанії, які забезпечують оплату за товари та послуги в Інтернеті, зокрема, PayPal, Stripe, LiqPay тощо.

– Посередники – особи або компанії, які допомагають продавцям та покупцям здійснювати транзакції, зокрема, Amazon, eBay тощо.

Інші суб'єкти – до інших суб'єктів електронної комерції можуть входити логістичні компанії, які забезпечують доставку товарів, технічні підтримки та консультанти тощо.

Об'єктом електронної комерції є будь-який товар, послуга або цифровий контент, який можна продавати або купувати через Інтернет або іншу електронну мережу. Наприклад, це можуть бути товари, такі як одяг, електроніка, косметика, продукти харчування, або послуги, такі як доставка, бронювання готелів, онлайн-курси, консультації лікарів тощо. Крім того, цифровий контент, такий як музика, книги, фільми, програмне забезпечення та ігри, також може бути об'єктом електронної комерції.

ЮНСІТРАЛ, Комісія ООН з права міжнародної торгівлі, визначає різні форми господарської діяльності, які відносяться до електронної комерції, такі як:

3. Електронний обмін інформацією (EDI),
4. Електронний рух капіталу (EFT),
5. Електронну торгівлю (e-trade),
6. Електронні гроші (e-cash),
7. Електронний маркетинг (e-marketing),
8. Електронний банкінг (e-banking)
9. Електронні страхові послуги (e-insurance).[5]

Серед сегментів ринку електронній комерції варто розглядати такі:

– Бізнес – Споживач (B2C) Відбуваються між юридичними та фізичними особами

– Споживач – Споживач (C2C) Відбуваються між фізичними особами

– Бізнес – Держава (B2G) Відбуваються між юридичними особами та державою

– Бізнес – Бізнес (B2B) Відбуваються між юридичними особами

Найбільшою складовою сегменту B2G є публічні закупівлі. Так, за даними Світового банку (World Bank), вони складають приблизно 10–15% світового ВВП. Публічні закупівлі – це придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому Законом України «Про публічні закупівлі» [6], який був прийнятий з метою адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС та у зв'язку з необхідністю виконання міжнародних угод у сфері публічних закупівель в результаті приєднання нашої держави до Угоди СОТ про державні закупівлі. Наслідком прийняття Закону «Про публічні закупівлі» стало введення у 2016 р. електронної системи публічних закупівель ProZorro, яка з 1 квітня стала обов'язковою для центральних органів влади, а з 1 серпня – для всіх інших державних замовників, проте під час воєнного стану її використання стало обмежене.

Одним із основних елементом змін в цивільному законодавстві, що виникли у зв'язку з розвитком електронної комерції є електронний підпис.

Електронний підпис – це електронна аналогія звичайного підпису, яка дозволяє визначити автора документа та підтвердити його автентичність. В електронній комерції, де всі транзакції відбуваються в електронному вигляді, електронний підпис стає важливим інструментом для забезпечення безпеки та довіри.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про електронну комерцію», підписати електронний правочин можна за допомогою:

• електронного підпису, яким може бути натискання на віртуальну кнопку «Так», «Підтверджую», «Згоден» тощо;

• електронно цифрового підпису на сьогодні що Закон України «Про електронний цифровий підпис» не є чинним у зв'язку з прийняттям Закону України «Про електронні довірчі послуги»;

- електронного підпису одноразовим ідентифікатором – ним може бути комбінація букв та чисел, яка надходить на номер телефону або месенджер чи email і яку потім потрібно вписати у відповідне віртуальне поле;

- аналога власноручного підпису – ним є факсимільне відтворення за допомогою електронного або іншого копіювання, чи іншого аналога власноручного підпису про що має бути письмова згода сторін.

В законодавстві України в ст. 1 ЗУ «Про електронні довірчі послуги»[7] дається таке визначення електронному підпису: електронний підпис – електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис.

Електронний підпис в електронній комерції використовується для різних цілей, наприклад, для підписування контрактів, розрахунків, доставки товарів тощо. Електронний підпис забезпечує можливість ідентифікації особи, яка здійснює підпис, і визначення її згоди з тим, що міститься в документі.

Одним з основних переваг електронного цифровий підпису в електронній комерції є можливість здійснення електронних транзакцій без необхідності фізично знаходитися на місці їх проведення. Це зменшує час та витрати на транспортування документів, забезпечує швидкість та ефективність проведення бізнесу.

Для забезпечення ефективного використання електронного підпису в електронній комерції необхідно дотримуватися відповідних правових норм та стандартів. Зокрема, необхідно використовувати відповідні сертифікати електронного підпису та дотримуватися принципу «криптографічного розподілу ключів».

Таким чином, електронний підпис стає важливим інструментом для забезпечення безпеки та довіри в електронній комерції.

У зв'язку зі зміною в законодавстві пов'язаних постановою НБУ від 19.05.2020 № 65 [8], можливо стати клієнтом банку просто передавши свої персональні дані в електронній формі та підтвердивши їх електронним підписом в системі BankID.

BankID – це електронний ідентифікаційний засіб, який використовується в Україні для здійснення різних онлайн-операцій. Це засіб, який забезпечує безпеку та довіру в онлайн-середовищі, зменшуючи ризики використання незаконних дій віртуальних злочинців.

BankID використовується для отримання доступу до різних послуг, таких як інтернет-банкінг, реєстрації бізнесу, подачі декларацій тощо. Для того, щоб скористатися BankID, необхідно мати паспорт громадянина України та підтвердити свою особу в одному з центрів видачі сертифікатів електронного підпису.

Основні переваги BankID полягають в тому, що він дозволяє здійснювати різні онлайн-операції без необхідності фізично знаходитися на місці їх проведення. Це зменшує час та витрати на транспортування документів, забезпечує швидкість та ефективність проведення бізнесу.

Також BankID забезпечує високий рівень безпеки використання онлайн-сервісів, оскільки він гарантує ідентифікацію користувача та підтвердження його прав на здійснення конкретної операції. Це зменшує ризики використання незаконних дій віртуальних злочинців та забезпечує захист від крадіжок даних.

Одним з нововведень, що виникли завдяки електронній комерції, є смарт-контракти. Саме їх поняття ще в 1996 році сформував Нік Сабо, він визначив їх як високорозвинені практики договірної права, що виникли внаслідок торгівлі в інтернеті незнайомими людьми з використанням електронних протоколів. Їх самою виразною ознакою серед інших видів контрактів є те що вони сформовані у формі певного комп'ютерного коду, який потім зможе читати та виконати комп'ютер.[9]

Вперше масово заговорили про смарт-контракти в 2016 році, коли відбулась доставка з США до Китаю партії тюків бавовни. Особливістю цього випадку є те що при укладанні договору зовсім не було задіяно людського ресурсу, всі ці дії були виконані завдяки смарт-контракту [10].

В юридичній площині цьому терміну дається таке визначення: правочини сторін що існують у формі програмного коду, що виконують функції в розподіленому реєстрі даних та забезпечує самовиконання умов такого договору в разі настання заздалегідь визначених у ньому обставин [11, с. 151].

В праві України смарт-контракти ще не мають свого легального місця, оскільки вони не мають легального визначення, а також чітких регламентованих вимог до них. Варто зауважити, що смарт-контракти не варто розглядати як одну із форм різновидів договору, оскільки відповідно до п. 3 ст. 3 ЗУ «Про електронну комерцію» електронною формою представлення інформації вважається правильною тільки тоді коли вона представлена у такому вигляді, що вона буде придатна для сприйняття людиною. Проте, відповідно до статті 6 ЦК України[12], такий вид договору є можливий в застосуванні, оскільки відповідно до цієї статті, є можливість, врегулювання відносин на власний розсуд з можливістю відступити від положень цивільного законодавства.

Також одним із елементів розвитку сучасної електронної комерції є можливість здійснювати оплату за допомогою криптовалют. Їх актуальність і важливість у всьому світу з кожним роком тільки зростає, навіть державні органи попри їх нелегалізованість проводять курси для всіх бажаючих з криптовалютною грамотності. На зараз цю валюту використовують, здебільшого, в якості цінних паперів задля біржової торгівлі, проте є активна частка користувачів криптовалютою, які використовують її для оплати товарів та послуг в мережі Інтернет.

Мету врегулювати криптовалюту та інші цифрові активи має ЗУ «Про віртуальні активи»[13], який на момент написання статті досі не набув чинності. Проте навіть при набутті його чинності криптовалюта не зможе посісти місце в середі електронних грошей оскільки відповідно до статті 15 ЗУ «Про платіжні послуги»[14], криптовалюта не задовольняє виражені в дефініції вимоги до електронних грошей.

В звіті від FAFT від 2014 року про віртуальні валюти, ключові визначення та потенційні AML/CFT ризики проводиться дослідження і аналіз криптовалют за висновком чому криптовалюти не можуть посісти місце електронних грошей, проте можуть мати місце серед віртуальних грошей або активів [15].

Роблячи узагальнення, варто відмітити що електронна комерція впливає на цивільно-правові відносини шляхом модернізації та впровадження нових видів договірних зобов'язань, роблячи їх більш зручними для використання завдяки спрощенню їх створенню, підписання та використання. Проте, на нашу думку, законодавство потребує удосконалення задля впровадження в законодавство нових видів договорів та їх врегулювання на законному рівні для уніфікованості застосування, а також складання.

Висновок. Електронна комерція – невід'ємна частина сучасних відносин, що дає змогу опосередковувати товари та послуги через мережу Інтернет. Зважаючи на важливість міжнародної торгівлі та збільшення обсягів торгівлі, електронна комерція є важливим видом комерції з економічної точки зору. Також електронна комерція має великий вплив на різні галузі та підгалузі права, формуючи зміни в них, зокрема серед яких є цивільне право, господарське, фінансове, договірне та інші. Розширення можливостей ІТ сфери сприяє стрімкому розвитку електронної комерції та ставить перед законотворцями завдання вдосконалити правове регулювання

електронної комерції, зокрема модернізувати існуючі електронної комерції, для забезпечення захисту прав споживачів норми для ефективного регулювання діяльності електро- та уникнення юридичних колізій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андронік О.Л., Воронін А.В. Можливості та загрози електронної комерції в Україні. Економіка і організація управління № 4 (44) 2021 (ст. 118–129).
2. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
3. Code of Federal Regulation, Title 12. URL: <https://www.ecfr.gov/current/title-12> (дата звернення: 25.03.2023).
4. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку» («Директива про електронну комерцію») від 8 червня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224#Text (дата звернення: 25.03.2023).
5. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998. United Nations publication. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-04970_ebook.pdf (дата звернення: 25.03.2023).
6. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
7. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 25.03.2023).
8. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова правління Національного Банку України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
9. Szabo N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets / N. Szabo. URL: http://www.alamut.com/subj/economics/nick_szabo/smartContracts.html
10. Некрасов В. Блокчейн, ICO і смарт-контракти: хто і як робить «легкі гроші» на незрозумілих словах. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/07/16/638722/> (дата звернення: 25.03.2023).
11. Іванов А.М., Шмига В.О. Смарт-контракти у договірних відносинах: реалії та перспективи використання. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/32> (дата звернення: 25.03.2023).
12. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
13. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 №2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
14. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 №1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
15. FATF, Report Virtual Currencies Key Definitions and Potential AML/CFT Risks, June 2014. URL: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf>